

मतिमंद विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीचा अभ्यास

शितल किशोर झोपे
संशोधन विद्यार्थी

प्रस्तावना-

"करील मनोरंजन जो मुलांचे
जडेल नाते प्रभुशी तयाचे"

ही साने गुरुजींची रचना. तो मुलगा कुठलाही असो आदिवासी असो की उच्चभू, श्रीमंत असो की गरीब, सुंदर असो की कुरूप, हुशार असो की मठु तसेच सामान्य असो की विशेष, प्रत्येक लहान मुलामध्ये परमेश्वराचे दर्शन घेता आले पाहिजे.परंतु समाजामध्ये विशेष गरजा असलेल्या मुलांकडे उपेक्षेने बघितले जाते, जो समाज संकुचित मनाचा असतो व त्या मुलाकडे उपेक्षेने पाहतो तो समाज शरीरीने चांगला असला तरी मनाने अपंग असतो.

'Every child is special'

प्रत्येक मुलांमध्ये सुप्त कलागुण असतात, इच्छाशक्ती असते. अशा विशेष गरजा असलेल्या बालकाकडे आपण विशेष लक्ष दिले पाहिजे आपल्या कुठल्या कृतीमुळे त्यांचे जर आत्मबळ वाढले तर राष्ट्राच्या प्रगतीत हातभार लागेल. भारताला जर जागतिक महासत्ता बनवायचं स्वप्न बघितलं जात असेल तर भारतातील प्रत्येक तरुणाकडे सुशिक्षित व स्वतःच्या पायावर उभं राहता येईल इतपत व्यावसायिक शिक्षण असणे गरजेचे आहे. विशेष शाळांमध्ये मतिमंद विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक प्रगती कशी होते याचा अभ्यास करण्यासाठी प्रस्तुत विषय हाती घेतला आहे.

शीर्षक

मतिमंद विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीचा अभ्यास

उद्दिष्टे

- १. मतिमंद विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगतीचा अभ्यास करणे.
- २. मतिमंद विद्यार्थिनींच्या शैक्षणिक प्रगतीचा अभ्यास करणे.
- ३. मतिमंद विद्यार्थी-विद्यार्थिनींच्या शैक्षणिक प्रगतीचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

संशोधनाची गृहितके

- १) मतिमंद विद्यार्थ्यांच्या विशेष गरजा असतात.
- २) सामान्य विद्यार्थ्यांपेक्षा त्यांचे वर्तन वेगळे असते.
- ३) विशेष विद्यार्थी हे सामान्य विद्यार्थ्यांपेक्षा शैक्षणिक बाबतीत मागे पडतात.

संशोधनाची गरज

मानव हा समाजशील प्राणी आहे. समाजात राहत असतांना त्याला प्रत्येक ठिकाणी समायोजन करावे लागते. मतिमंद मुलांची अध्ययन क्षमता खुप कमी असते त्यामुळे त्याला समायोजन करायला अनेक अडचणी येतात समाजाकडून अशा विद्यार्थ्यांकडे उपेक्षेने पाहिले जाते.

"अपंग व्यक्ती नसतात, तर

अपंग असतात समाजाच्या नजरा " (धायगुडे,२०१०.पृ.३०.)

विशेष बालकांना समाजावरचा भार आणि आर्थिक विकासाचा अडसर मानले जाते, पण हे साफ चुकीचे आहे. तो एक उत्पादक होवून सामाजिक धुरा पेलणारा एक जबाबदार घटक असतो. मतिमंद बालकांना प्रवाहात आणणे ही काळाची गरज आहे, त्यानुसार त्यांची प्रगती कशी होत आहे हे अभ्यासण्यासाठी मतिमंद विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक प्रगती ही कशी होते हे अभ्यासणे गरजेचे आहे.

संशोधनाचे महत्त्व

आजच्या लोकशाहीच्या युगामध्ये सर्वांना शिक्षण हे लोकशाहीला अभिप्रेत आहे कारण, तो घटनेने दिलेला मूलभूत हक्क आहे. मतिमंद विद्यार्थी हे सुध्दा समाजातील महत्त्वाचे घटक आहे. हे विद्यार्थी कसे शिक्षण घेतात? त्यांना अध्यापन कसे केले जात असेल ? ते कसे प्रतिक्रिया देतात? असे अनेक गोष्टीचे समाजाला कुतुहल असते प्रस्तुत संशोधनाचे महत्त्व असे कि संशोधनात मतिमंद विद्यार्थ्यांच्या संपूर्ण शैक्षणिक प्रगतीचा अभ्यास केलेला आहे. त्यात विद्यार्थ्यांच्या निरीक्षण कौशल्य, वाचन कौशल्य, लेखन कौशल्य इ.चा समग्र अभ्यास या संशोधनात करण्यात आला आहे.

संशोधनाशी निगडित चले

अ) स्वाश्रयी चले - मतिमंद विद्यार्थी

आ) आश्रयी चले - शैक्षणिक प्रगती

संशोधनाची व्याप्ती

संशोधन कोणत्या भौगोलिक परिसराशी संबंधित आहे, त्यातील कोणत्या लोकांशी संबंधित आहे, त्यांच्या कोणकोणत्या घटकांशी संबंधित आहे. कोणत्या कालखंडाशी संबंधित आहे व या संशोधनाचे निष्कर्ष कुणाला लागू पडतील याची अचूकपणे माहिती देणे म्हणजे संशोधनाची व्याप्ती स्पष्ट करणे होय.

१. प्रस्तुत संशोधन जळगाव जिल्ह्यातील मतिमंद विद्यालयातील शिक्षण घेणा-या विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक प्रगती पुरतेच आहे.
२. मतिमंद विद्यालयामध्ये विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक, मनोरंजनात्मक, बौद्धिक, व्यावसायिक, मैदानी खेळ इ. अशा विविध बाजूंनी विकास व्हावा यासाठी विशेष प्रयत्न केले जातात.

संशोधनाची मर्यादा

संशोधनात ज्या घटकांवर संशोधकाचे नियंत्रण नसते, जे घटक संशोधनाच्या निष्कर्षांना मर्यादा घालत असतात. त्यांचा उल्लेख करणे म्हणजे संशोधनाच्या मर्यादा सांगणे. संशोधनामध्ये मर्यादा ह्या कार्यपद्धती, वेळ, उपलब्ध सुविधा, आर्थिक तरतुद व संशोधकाची वैयक्तिक मर्यादा इत्यादीतून समोर येत असते.

खालील विद्यालयातील प्रत्येकी ४० मतिमंद विद्यार्थ्यांपुरतेच मर्यादित आहे.

१. प्रेरणा मतिमंद विद्यालय, चोपडा
२. निवासी मतिमंद मुलांची शाळा, सावदा.

जनसंख्या

प्रेरणा मतिमंद विद्यालय, चोपडा येथे ४० व निवासी मतिमंद मुलांची शाळा, सावदा येथे ४० विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत ही या संशोधनाची जनसंख्या आहे.

नमुना निवड

प्रेरणा मतिमंद विद्यालय, चोपडा येथे ४० व निवासी मतिमंद मुलांची शाळा, सावदा येथे ४० विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत त्यापैकी ५०% म्हणजे प्रत्येकी २० विद्यार्थी सरल यादृच्छिक नमुना निवड पद्धतीने निवड करण्यात आली.

संशोधन कार्य पद्धती

प्रस्तुत संशोधनासाठी सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब केला गेला. सर्वेक्षण पद्धतीत निव्वळ माहिती संकलित करणे आणि पत्रके तयार करणे एवढ्या पुरतेच मर्यादित नाही. त्यात मापन वर्गीकरण अर्थनिर्वचन आणि मूल्यांकन यांच्या आधारे वर्णित विषयाची स्पष्टीकरण, तुलना व सार्थकता अभ्यासली जाते. त्यामुळे प्रस्तुत संशोधनासाठी सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब केला गेला.

साधने व संख्याशास्त्रीय तंत्रे

प्रस्तुत संशोधनासाठी मूल्यमापन सूची तयार केली. मूल्यमापन सूची मध्ये ४० प्रश्न होते. त्या प्रत्येक प्रश्नास होय /नाही असे दोन पर्याय देण्यात आलेले होते. विद्यार्थ्यांची आकलन क्षमता, निरीक्षण क्षमता, तार्कीक क्षमता इ. वर मूल्यमापन सूची आधारीत आहे.

प्रस्तुत संशोधनात संशोधनाची विश्वसनीयता सिध्द व्हावी यासाठी शास्त्रीय पद्धतीचा वापर केलेला आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी मध्यमान या संख्याशास्त्रीय तंत्राचा वापर करण्यात आला. कारण संशोधनामध्ये ज्यावेळेस दोन किंवा अधिक गट अभ्यासण्यासाठी घेतलेले असतात. त्यावेळेस त्यांची परस्परांशी तुलना करण्यासाठी तसेच त्यांच्यापैकी कोणता गट दुर्बल आहे हे ठरविण्यासाठी मध्यमानाची तुलना उपयोगी ठरते.

माहिती संकलन

माहिती संकलनासाठी विविध साधनांचा उपयोग केला जातो. प्रस्तुत संशोधनासाठी मूल्यमापन सूची चा वापर करण्यात आलेली आहे. मूल्यमापन सूची भरण्यासाठी संबंधित विद्यालयाच्या मुख्याध्यापकांची पुर्वपरवानगी घेतली. मूल्यमापन सूची भरण्यासाठी आवश्यक सुचना दिल्या. प्रश्नावली कशी भरायची हे उदाहरण देउन संशोधिकेने स्पष्ट केले. मूल्यमापन सूची विद्यालयातून विद्यार्थ्यांकडून भरून घेण्यात आल्या.

माहिती विश्लेषण व अर्थनिर्वचन

माहिती संकलनानंतर पुढील महत्वाचे कार्य हे त्या माहितीचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करण्याचे असते. संकलित केलेल्या माहितीवर प्रक्रियांतर्गत तपासणी संस्करण, वर्गीकरण, पृथक्करण करण्यात आले.

माहिती संकलन केल्यानंतर माहितीचे मतिमंद विद्यालय निहाय वर्गीकरण केले. मूल्यमापन सूची मध्ये ४० प्रश्न होते. त्या प्रत्येक प्रश्नास होय /नाही असे दोन पर्याय देण्यात आलेले होते. नंतर तक्ते तयार करण्यात आले. त्यात किती प्रश्नांना 'होय' व किती प्रश्नांना 'नाही' चा प्रतिसाद मिळाला हे स्पष्ट होत होते.

अर्थनिर्वचनानंतर अत्यंत काळजीपूर्वक, संशोधन समस्ये संदर्भात जी उत्तरे प्राप्त झाली त्यांची साध्या शब्दामध्ये निष्कर्ष संशोधनासाठी ज्या नमुन्याआधारे केले गेले.

अ.क्र	विद्यालय	मूल्यमापन सूची (प्रतिसाद)			
		विद्यार्थी		विद्यार्थिनी	
		होय	नाही	होय	नाही
१	प्रेरणा मतिमंद विद्यालय, चोपडा.	४	६	७	३
२	निवासी मतिमंद मुलांची शाळा, सावदा.	३	७	८	२

निष्कर्ष

- १. मतिमंद विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक प्रगती कमी आहे.
- २. मतिमंद विद्यार्थिनींची शैक्षणिक प्रगती जास्त आहे.
- ३. मतिमंद विद्यार्थिनींची शैक्षणिक प्रगती मतिमंद विद्यार्थ्यांच्या तुलनेत जास्त आहे.

शिफारशी

- १. मतिमंद विद्यार्थ्यांना दैनंदिन व्यवहारातील वस्तूंची ओळख करून द्यावी.
- २. मतिमंद विद्यार्थ्यांना दैनंदिन व्यवहारातील वस्तूंच्या सहाय्याने अध्यापन करावे.
- ३. मतिमंद विद्यार्थ्यांना भावनिक आधार देवून विश्वासात घ्यावे.
- ४. मतिमंद विद्यार्थ्यांच्या सुप्त गुणांना वाव दिल्यास ते सृजनशील निर्मिती करू शकतात.

संदर्भसूची

आवचर,सी.रा.(२०१०).विशेष शिक्षण. पुणे:नित्य नूतन प्रकाशन.
काळे,प्र.(१९९०). अपवादात्मक बालकांचे मानसशास्त्र.पुणे:डायमंड पब्लिकेशन.
भितांडे,वि.रा.(२००६).शैक्षणिक संशोधन पध्दती.पुणे:नित्य नूतन प्रकाशन.
मुळे,रा.श.व उमाठे,वि.तु.(१९७७).शैक्षणिक संशोधनाची मुलतत्वे